

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ШАНІДЗЕ НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [316.614.5:37](0433)

**СИСТЕМА БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук**

Харків

2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському гуманітарному університеті „Народна українська академія”
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Астахова Валентина Іларіонівна,
Харківський гуманітарний університет
“Народна українська академія”, ректор

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук,
професор кафедри прикладної соціології,
Саппа Микола Миколайович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор

кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії

Кузь Олег Миколайович,
Харківський національний економічний університет

Провідна установа: Дніпропетровський національний університет,
кафедра теорії та історії соціології

Захист відбудеться “25” лютого 2006 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д. 64.700.06 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, проспект
50-річчя СРСР, 27

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету
внутрішніх справ, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27

Автореферат розісланий 24 січня 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Л. Лапшина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний розвиток суспільства взагалі й зміни у кожній соціальній сфері, у освітній сфері зокрема, є найважливішою проблемою як для суспільної практики, так і соціальних наук. Саме тому світові, національні та регіональні тенденції розвитку освіти вимагають до себе найпильнішої уваги соціологів. Сучасне життя потребує переосмислювання основних принципів побудови освітнього простору, насамперед з урахуванням тенденцій безперервності освіти. У ході вивчення цих тенденцій всебічного вивчення вимагають не лише освітній простір і соціальний інститут освіти, але й особистість, як основний суб'єкт функціонування цього інституту. Виходячи з цього, актуальність досліджень сучасних соціальних змін в освітньому просторі обумовлена не тільки необхідністю вивчення нового стану освітньої системи, але й не менш вагомою потребою накопичення досвіду взаємодії між освітою та процесом формування особистості, тобто соціалізації.

Дисертаційне дослідження присвячене розробці проблеми впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості. У роботі обґрунтовано оригінальний теоретико-методологічний підхід до вивчення цієї проблеми. Основні положення цього підходу ґрунтуються на тому, що безперервна освіта розглядається як чинник соціалізації особистості та впливає на соціалізацію за допомогою певних механізмів. Соціалізація в даному контексті розуміється як формування системи "соціальних Я" особистості. До переліку механізмів впливу безперервної освіти на соціалізацію ґрунтовно включаються гуманізація та гуманітаризація освітньої діяльності, виховання як традиційний механізм взаємодії освіти та соціалізації, а також інформатизація освітньої діяльності як новий механізм, що формується у сучасному суспільстві та має неабияке значення для побудови нової освітньої парадигми. Запропонований підхід дає можливість виявити зміни у освітньому просторі, їх вплив на соціалізацію особистості, він дає змогу робити висновки про стан сучасної освіти в українському суспільстві.

Соціалізація і освіта, зокрема та у взаємодії широко і плідно вивчаються вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Але більшість сучасних досліджень переважно стосуються вивчення впливу окремих етапів та ступенів освіти на формування особистості, насамперед через виховні особливості навчального процесу. Водночас недостатньо вивчається саме вплив реалізації ідеї безперервної освіти на формування та розвиток сучасної людини. Тому робота спрямована на пошуки та оцінку сучасних механізмів впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості у будь який час її життя, дає змогу певним чином заповнити значні прогалини у пізнанні процесів, які відбуваються у новому освітньому просторі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з темою комплексних наукових досліджень Харківського гуманітарного університету

“Народна українська академія” “Формування інтелектуального потенціалу нації на межі століть: економічні, політичні, соціокультурні аспекти” (№ 0199U004470). Розглядаються такі аспекти теми, як вплив безперервної освіти на соціалізацію особистості та особливості дії деяких механізмів цього впливу в сучасному освітньому просторі України.

Метою дослідження є визначення механізмів впливу безперервної освіти на процес соціалізації особистості, виявлення тенденцій і закономірностей їх розвитку як єдиної системи елементів формування особистості, надання рекомендацій щодо використання визначених механізмів у освітніх модулях.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються такі **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні принципи дослідження впливу системи безперервної освіти на процес соціалізації особистості.
2. Розкрити особливості системи безперервної освіти в сучасній Україні і визначити тенденції її розвитку, основні ознаки інституціалізації безперервної освіти.
3. Розглянути загальні характеристики безперервної освіти (а саме структуру, функції, цілі) у співвідношенні з аналогічними характеристиками процесу соціалізації.
4. Виявити механізми впливу системи безперервної освіти на ефективність процесу соціалізації.
5. Розробити рекомендації щодо використання механізмів впливу безперервної освіти на процес соціалізації в рамках побудови нових освітніх модулів.

Об'єкт дослідження – система безперервної освіти у взаємодії з процесом соціалізації особистості.

Предмет дослідження – соціальні механізми впливу безперервної освіти на процес соціалізації особистості.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Теоретичним джерелом дисертаційного дослідження став інтегрований підхід, що дозволило поєднати декілька важливих принципів розгляду процесу соціалізації і становлення безперервної освіти для визначення єдиної системи їх функціонування. До інтегрованого підходу було залучено методологію системного аналізу, що дозволяє розглядати безперервну освіту як підсистему формування особистості й, у свою чергу, виявити соціальні функції безперервної освіти як соціального інституту і як чинника соціалізації особистості. Залучення інтеракціонізму дає змогу розглядати особистість як систему “соціальних Я”, що поступово формується під впливом певних етапів освіти. З погляду положень комплексного підходу проаналізовано процес соціалізації в єдності формуючих його факторів і взаємозв'язок складників системи безперервної освіти із соціалізацією особистості. Методологічні основи роботи також представлені різними підходами до визначення соціалізації, освіти та виховання. Це, зокрема,

підходи, обгрунтовані в роботах Є. Дюркгейма, М. Мід, Дж. Міда, Ч. Кулі, П. Бергера, Т. Лукмана, соціально-психологічні теорії Е. Еріксона, Л. Колберга, Ж. Піаже, З. Фрейда.

Основою розгляду освіти як чинника соціалізації особистості став соціокультурний підхід до освіти, запропонований у роботах В.Я. Нечаєва, Е.Н. Гусинського, Ю.І. Турчанінова. Велике методологічне значення для теоретичного осмислення досліджуваних явищ мали роботи українських і російських науковців із проблем освіти, у тому числі становлення системи безперервної освіти, формування особистості (В.П. Андрущенко, В.І. Астахової, Л.М. Герасиної, Б.С. Гершунського, І.А. Зязюна, Г.П. Климової, М.П. Лукашевича, Н.Г. Ничкало, Є.А. Подольської, С.О. Сисоевої, М.Н. Ушакової, О.О. Якуби й інших).

Емпіричну базу дисертаційної роботи склали матеріали соціологічних досліджень, проведених лабораторією проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія” у 2000–2003 роках за участю дисертанта за комплексною темою НДР у ХГУ “НУА” (кількість опитаних вчителів СЕПШ та ліцею “Професіонал” N=104, студентів та учнів N= 183, викладачів N=83), матеріали експертного опитування проректорів з гуманітарної освіти та виховання вищих навчальних закладів м. Харкова, проведеного дисертантом у квітні 2003 р., матеріали соціологічного дослідження, проведеного проблемною науково-дослідною лабораторією вищої освіти кафедри філософії Харківського національного університету радіоелектроніки у травні–вересні 2005 року за участю дисертанта за темою “Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації суспільства” (кількість опитаних студентів N=600).

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертаційному дослідженні розв’язано науково-дослідне завдання визначення механізмів впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості, виявлення тенденцій та закономірностей їх розвитку як єдиної системи елементів формування особистості.

1. На підставі існуючих новітніх теоретико-методологічних розробок, представлених у сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі з проблем безперервної освіти, подано авторське уявлення про сутність поняття “освіта впродовж усього життя”.

2. Уперше в соціологічній літературі розглянуто вплив процесу становлення безперервної освіти на соціалізацію особистості.

3. Уперше в практиці соціологічних досліджень визначені механізми, що діють в системі безперервної освіти: гуманізація і гуманітаризація освіти, поетапний безперервний виховний вплив на особистість та інформатизація освітньої діяльності.

4. На підставі існуючих теоретичних та практичних розробок визначено структуру соціалізаційного процесу, розбіжності дитячої та дорослої соціалізації і освіти, впроваджено нову класифікацію агентів соціалізації з урахуванням ролі та місця безперервної освіти.

5. Набули подальшого розвитку загальні принципи виховання в умовах освітнього середовища та визначені їх особливості стосовно системи безперервної освіти.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. Дисертаційна робота зосереджує увагу на питаннях, що хоча і розробляються у вітчизняних дослідженнях, але аналізуються переважно в рамках окремих локальних тематичних контекстів. Узагальнення теоретичних положень проблем становлення, що стосуються системи безперервної освіти має безумовне значення для подальшої побудови єдиного освітнього простору українського суспільства. Запропонований у роботі підхід до безперервної освіти як чинника соціалізації особистості сприяє подоланню суперечностей інституціонального і персонального характеру у сфері взаємодії освіти і формування особистості. У роботі показані можливості використання механізмів впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості в навчально-наукових комплексах, що інтенсивно створюються.

Наукові результати можуть бути використані як теоретична та практична бази при проведенні соціологічних досліджень із проблем становлення і розвитку системи безперервної освіти, а також удосконалення методів і засобів аналізу процесу соціалізації особистості. У роботі показано можливості ефективного використання інтегрованого підходу до питань взаємодії освіти і соціалізації на різноманітних методологічних засадах. Основні положення і висновки даної роботи практично реалізуються в ході експерименту з відпрацювання інноваційних методик освіти на базі Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія” за участю дисертанта. Матеріали дисертаційного дослідження також були використані для реалізації комплексної теми проблемної науково-дослідної лабораторії вищої освіти кафедри філософії Харківського національного університету радіоелектроніки “Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації суспільства” та розробки соціологічного дослідження за цією темою. Матеріали дисертації можуть використовуватися в навчальних дисциплінах з соціології освіти, загальної соціологічної теорії, соціології особистості, філософії освіти.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були подані й обговорені на міжнародній науково-практичній конференції “Побудова культури миру: універсальні цінності та служіння суспільству” (Київ, 2000 р.), науково-методичній конференції кафедр факультету “Соціальний менеджмент” “Діалогові форми спілкування і пізнання в освітньому процесі” (Харків, ХГУ “НУА”, 2000 р.), науково-методичному семінарі “Сутність та перспективи розвитку безперервної освіти” (Харків, ХГУ “НУА”, 2000 р.), науково-практичній конференції “ХІ Харківські політологічні читання: Конфлікти в суспільствах, що трансформуються” (Харків, Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2001р.), методологічних семінарах і засіданнях кафедри соціології ХГУ “НУА”, кафедри філософії НТУ “ХПІ”.

Матеріали дисертаційного дослідження, висновки та узагальнення були впроваджені в навчальний процес під час викладання таких курсів, як “Загальна соціологічна теорія”, “Соціологія шлюбу та родини”, “Соціологія освіти” у ХГУ “НУА” та “Філософії” в НТУ “ХПІ”

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження відображені в 10 публікаціях: 6 статтях (із них 4 – у фахових виданнях, що входять до відповідного переліку ВАК України), розділі монографії, тезах конференцій, планах і методичних рекомендаціях науково-методичного семінару.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, трьох додатків. Перший розділ містить 2 таблиці та 4 малюнки. Другий розділ включає 18 таблиць. Загальний обсяг роботи – 209 сторінок, із яких 180 сторінок основного тексту, 12 сторінок списку літературних джерел, який складається з 181 найменування. Обсяг додатка складає 17 сторінок. У додатку наводяться зразки анкет соціологічних досліджень, інструментарій до експертного опитування, деякі таблиці з результатами дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються мета, завдання, об’єкт та предмет, теоретична й емпірична бази дослідження, аргументується наукова новизна роботи, наведено дані про апробацію роботи та її структуру.

Розділ 1 “Вплив системи освіти на процес соціалізації особистості в умовах становлення нової освітньої парадигми” містить ґрунтовний аналіз теоретичного аспекту проблеми освіти як чинника соціалізації особистості; основних рис системи безперервної освіти в сучасній Україні; напрямів її розвитку і місця безперервної освіти в структурі соціалізаційного процесу.

Аналіз літератури дозволяє констатувати, що проблемі вивчення освіти та соціалізації особистості присвячено численні теоретичні і практичні дослідження. Передумовою спеціального розгляду освіти як чинника соціалізації став перехід освітніх систем на формування нового освітнього простору, що спирається на ідеї безперервності. У сучасному суспільстві система освіти функціонує вже не як окрема сфера соціального життя і унаслідок цього не може розглядатися відособлено від інших. Насамперед освіта виступає не тільки як система накопичення знань, навичок і умінь, а як детермінанта розвитку особистості. Таким чином, першочерговим завданням стає розгляд освіти як чинника соціалізації особистості. Поняття соціалізації також розглядається не просто як засвоєння ролей і стереотипів соціальної поведінки, а набуває більш глибокого соціально-філософського і аксіологічного змісту. Очевидно, що процеси освіти і соціалізації взаємодіють, а в системі безперервної освіти така взаємодія поширюється завдяки значному

перетинанню освітнього простору з простором соціалізаційним. Тому в роботі подано розгляд саме *впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості*.

Для більш детального аналізу були розглянуті різноманітні підходи до вивчення освіти та соціалізації. Це привело до необхідності критичного аналізу існуючих підходів та виділення інтегрального поняття, за допомогою якого з'явилася можливість залучити обрані теоретичні підходи до аналізу безперервної освіти як чинника соціалізації особистості. Серед підходів, що ставлять за мету вивчення освіти, було обрано насамперед аксіологічний підхід. Освіта в даному випадку розглядається як соціальна цінність, і потреба в освітній діяльності у її суб'єктів зумовлена ціннісними орієнтаціями особистості, з одного боку, і суспільними стереотипами – з другого.

Підходи, що розглядають окремо соціалізацію, після критичного аналізу були класифіковані таким чином: функціональний, інтеракціоністський, конфліктний, психологічний (у рамках якого особливо виділяється когнітивний), гносеологічний. Опрацювавши ці підходи, виходимо на поняття соціалізації, яке виступає інтегруючим показником для цих теорій, а саме: соціалізація розглядається як формування непротилежної системи соціальних “Я” особистості.

Освітня діяльність як частина соціалізаційного процесу дозволяє індивідові засвоїти усю сукупність соціальних ролей, норм і поведінкових стереотипів даного суспільства. Стартові ідеали і цінності особистості беруть початок в освітньо-виховному просторі. Оскільки загальноосвітні тенденції в освітній діяльності зв'язані так чи інакше зі становленням системи безперервної освіти, як такої, що найбільше відповідає вимогам сучасного суспільства, то, певне, соціалізаційний процес змінюється і здобуває нові риси зі зміною системи освіти з традиційної на безперервну. Розширюються і трансформуються соціальні цілі і функції освіти, виникає більш тісний, безпосередній зв'язок її із соціалізацією особистості і не тільки завдяки збільшенню часу їхнього спільного впливу. Освітній процес супроводжує соціалізаційний, дозволяючи особистості не тільки розвиватися, але й створює умови для самовдосконалення, саморозвитку, саморефлексії, з одного боку, та підвищує можливості соціального контролю, – з іншого. З цієї позиції з'явилося необхідним визначити механізми впливу системи освіти на процес соціалізації особистості. Така мета була досягнута за допомогою виявлення сутності, структури, функцій і цілей соціалізаційного процесу, для чого у роботі було оцінено стан освітньої системи, її особливості і тенденції розвитку; проведено порівняльний аналіз даних параметрів і запропоновано механізми впливу нової освітньої системи на соціалізацію особистості.

Для досягнення мети роботи у першому розділі були зазначені характерні риси безперервної освіти, а так само безпосередньо зміни в освітньому просторі України. Це потребує введення та опису поняття “освітнє середовище”, яке визначається як сукупність матеріальних, духовних і емоційно-психологічних умов, у яких проходить навчально-виховний процес, і чинників, що як сприяють, так і перешкоджають його ефективності. Зміна парадигми освіти припускає відновлення

елементів освітнього середовища у структурному та у змістовному відношенні, в кількісному і структурному наборі елементів, взаємозв'язку між собою. Нова освітня парадигма – це зміна зв'язків між елементами освітнього середовища, а так само способів і механізмів їх взаємодії. Отже, було визначено трансформацію характеру і змісту освітньої діяльності.

Найважливішою метою модернізації системи освіти є модернізація моделі управління цією системою. Пріоритетні напрямки реформування освітньої системи задані в концепції Болонського процесу, у ході якого були сформульовані принципи і завдання реорганізації вищої освіти європейського співтовариства. Основні риси розвитку освіти в Україні зв'язані зі зміною таких структурних компонентів системи освіти, як: мета, зміст, форми і способи освіти. Зміна цілей освіти пов'язана з орієнтацією на професійний і особистісний розвиток індивіда, всебічну й етично наповнену підготовку до діяльності в проблемному світі, в інформаційному суспільстві. Зміна цілей припускає перехід на модель освітнього процесу, орієнтовану на особистість, що у свою чергу зумовлює розгляд процесів гуманітаризації і гуманізації освіти як пріоритетних.

Перехід від традиційної системи навчання припускає також зміну методів і способів, соціальних *цілей* і *функцій* освіти в результаті переходу на безперервну її форму. За змістом було виділено дві групи соціальних цілей безперервної освіти, а саме: фундаментальні, та мети освіти як соціального інституту стосовно суспільства й особистості. Також набувають нового змісту і соціальні функції освіти. Традиційно виділяються такі функції: соціально-економічні, зв'язані з формуванням і розвитком інтелектуального і наукового, технічного і кадрового потенціалу суспільства; соціально-політичні, зв'язані з забезпеченням безпеки суспільства, соціального контролю, соціальної мобільності, стійкого розвитку суспільства, його входження в загальноцивілізаційні процеси; соціокультурні (культуротворчі). До цієї класифікації було додано також виділення специфічних і неспецифічних функцій безперервної освіти, а також низку функцій, які виконуватиме освіта як чинник соціалізації особистості: визначення і безперервне відтворення соціальних ролей і поведінкових стереотипів як у рамках освітньої системи, так і за її межами; формування навичок і умінь, які відповідають вимогам, що висуваються до сучасного фахівця; виховання духовності в суб'єктах освітньої діяльності, інтеграції, мобільності тощо.

Для визначення структури безперервної освіти розглянуто існуючі форми і ступені освітньої діяльності, що показало неповний характер традиційної класифікації, яка виділяє чотири ступеня освіти. Аналіз цього питання надав можливість залучити ефективно функціонуючу систему дошкільної освіти, по-перше, та самоосвіту, по-друге, бо безперервність освіти компенсує зміну соціальної ролі людини, служить важливим напрямком використання вільного часу, як можливість здобуття знань, навичок шляхом самостійної неформальної освітньої діяльності, вона може виявлятися як ініціатива самого суб'єкта або ж мотивуватися структурою формальної освіти.

Для здійснення процесу соціалізації необхідне, насамперед, існування певних індивідів, соціальних груп і соціальних інститутів, під впливом і за участю яких проходить соціалізація, тобто агентів. Для детального розгляду автором розроблена класифікація агентів соціалізації за основними ознаками, а саме це агенти інституціонального, групового й індивідуального впливу. Групові агенти соціалізації в освітньому середовищі є провідниками інституціонального впливу, вони можуть бути формального та неформального впливу і в рамках референтної групи можуть збігатися. Індивідуальних агентів також представляємо у двох варіантах: визначена особистість, та образ, наповнений визначеним символічним контекстом для індивіда.

Усе різноманіття агентів соціалізації можна представити у вигляді агентів прямого і непрямого впливу. Безперервна освіта в системі наведеної класифікації постає агентом інституціонального прямого впливу. Таким чином, виявилось за необхідне зазначити ознаки інституціоналізації безперервної освіти. Це, по-перше, визначення мети діяльності, а також функцій, що забезпечують досягнення цієї мети, тобто залучення індивідів в освітню діяльність, але не шляхом уніфікації й однаковості, а через розширення можливостей кожної людини реалізувати свої потреби в нових знаннях, через плюралізм напрямків, форм і рівнів навчання, що дозволяють учитися всім членам суспільства з урахуванням їх здібностей, потреб і інтересів. По-друге, наявність специфічних соціальних норм, ролей у рамках даної сфери діяльності, що визначається через формування модулів безперервної освіти, наявністю соціальних ролей і норм, які діють специфічно в освітньому середовищі, установи, що займаються визначеним видом діяльності – здійсненням безперервної освіти. По-третє, становлення соціальної групи, для якої діяльність у структурі безперервної освіти стає професійною і втрачає характер аматорського заняття, місцевого унікального явища. По-четверте, зміна якості самої діяльності, яка стає рольовою, цільовою, ієрархічною. По-п'яте, однієї з найбільш значущих функцій соціального інституту є функція контролю. У структурі безперервної освіти особливості здійснення даної функції припускають контроль не стільки нормативний, а скільки аксіологічний, ціннісний. Усі наведені вище функції зумовлюють зростання впливу функції виховної, тому що постійний вплив на особистість у системі безперервної освіти розширює виховні можливості і цілі виховної діяльності.

Безперервність освіти знаходиться в динамічному зв'язку з соціалізацією особистості. У ході соціалізації людина опановує знаннями про ті моделі поведінки або акти поведінки, які прийняті в даній культурній системі. Такий процес може здійснюватися у двох напрямках: або безпосереднім спостереженням, або передачею людині іншими людьми інформації безпосередньо або опосередковано, тобто через матеріальні носії інформації, за допомогою різних умовних знакових засобів. Уся інформація поступово накопичується і зводиться в єдину систему, інтерпретується. Структуру соціалізації визначаємо через поняття знання, засвоєння, прийняття та проходження. Деякі соціальні факти приймаються індивідом апіорно, без аналізу й оцінки їх можна умовно

назвати традиційними, інші можуть аналізуватися, зіставлятися і будуть мати, відповідно, раціональний характер. Якщо індивід не приймає значну частину соціальних фактів даного суспільства, то мова йде про аномію. Якщо людина пропускає всю отриману інформацію через призму особливих інтересів тієї соціальної групи, до якої належить, підрозділяючи отримані відомості у відповідність з інтересами даної соціальної групи, то такі знання в результаті сортування будуть мати ідеологічний характер. Третій момент засвоєння – проходження – припускає використання прийнятих соціальних фактів. Тобто проходження – це поведінковий аспект засвоєння, що характеризує те, наскільки індивід використовує ті соціальні факти, про які він довідався і які прийняв. Проходження може бути активним, коли соціальні факти використовуються в повсякденному житті, та пасивним, тому що є так само і ряд соціальних фактів, які не використовуються в повсякденному житті або використовуються автоматично, як неусвідомлене.

Людина, стаючи особистістю, не тільки накопичує, але й ретранслює ті або інші соціальні факти, для чого очевидна потреба в наявності в неї певних якостей, навичок. Вона повинна не тільки усвідомлювати необхідність у такій діяльності, але й бути здатною здійснювати її, а отже, бути не тільки залученою в культурну підсистему даного співтовариства, але й мати певний рівень знань, творчого мислення, інтелігентності і т.д. Тобто, для перетворення людини необхідний інструмент. Таким інструментом у даному випадку виступає безперервна освіта. Тоді постає проблема співвіднесення особистісних потреб в освітній діяльності і затребуваності суспільством тих або інших знань. Система безперервної освіти в ідеальному варіанті повинна бути покликана збалансувати це співвідношення створенням і координацією мотиваційної структури особистості, що власне і необхідно реалізовувати через механізми впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості.

Розділ 2 Основні механізми впливу безперервної освіти на соціалізаційний процес містить ґрунтовний аналіз деяких механізмів соціалізаційного процесу, а саме: виховання, як традиційного механізму взаємодій соціалізації і освіти; процесів гуманізації та гуманітаризації, як основних новітніх соціальних механізмів впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості; інформаційно-комунікаційних технологій освітньої діяльності. Також наводяться результати соціологічних досліджень: “Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації суспільства” та їх аналіз, який розкриває ставлення студентів до деяких проявів глобалізації та інформатизації суспільства та їх зв'язок із ціннісними орієнтаціями студентів; досліджуються матеріали щодо практичних особливостей становлення системи безперервної освіти в сучасній Україні, за допомогою матеріалів соціологічного дослідження “Визначення думки студентів, викладачів та учнів ХГУ “НУА” щодо становлення системи безперервної освіти”, та матеріали експертного опитування.

Доведено, що у рамках системи безперервної освіти виховання, як традиційний чинник знаходить нову глибину і зміст. Як складова частина процесу соціалізації воно так само переходить з об'єкт-суб'єктних відносин у суб'єкт-суб'єктні. Основна характеристика виховної діяльності визначається сьогодні переходом освітньої системи до принципів безперервності, а отже, виховний процес також вимагає розгляду не з точки зору автономних й ізольованих соціальних дій, а з точки зору специфічної, але інтегральної частини всієї сукупності суспільних впливів на розвиток особистості. Виховна діяльність передбачає такі принципи: фундаментальність; системність; безперервність. Виховні впливи найбільш ефективні в тому випадку, коли вони об'єднані в систему і мають спільну мету. Виділяється декілька відмінностей виховання в системі безперервної освіти, які полягають у можливості реалізувати принципи системності і безперервності виховного впливу, уникаючи методичних і методологічних переходів і суперечностей: суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії учнів і педагогів; єдність виховних зусиль школи, родини і громадськості; системність; безперервність і наступність у вихованні; єдність логічного, історичного, національного і загальнолюдського; гуманізація і гуманітаризація виховання; єдність навчання і виховання, націлена на навчання, що виховує; втілення принципів виховання-партнерства; індивідуалізація виховного процесу; інтеграція традиційних і інноваційних форм виховної роботи. Створення такої системи базується на основних принципах організації навчально-виховного процесу в системі безперервної освіти, а саме: принципі гуманізації взаємин суб'єктів освітньої діяльності, що ґрунтується на сприйнятті навчання і виховання як вищої соціальної цінності; принципі демократизації, усунення авторитарного стилю виховання; принципі психологізації виховного процесу, що вимагає вивчення й урахування потреб і психологічних особливостей, мотивів учнів; принципі самостійної творчої діяльності, спрямування навчально-виховного процесу на розвиток творчого потенціалу особистості.

За даними проведеного експертного опитування проректорів з гуманітарної освіти та виховання харківських вузів, оцінка важливості цих показників для становлення системи безперервної освіти досить висока (оцінка 2, за 5-бальною шкалою) однак, оцінка практичної реалізації у вузі (комплексі) за всіма параметрами нижче (оцінка 1, за 5-бальною шкалою), що наведено в табл. 1. З одного боку, сьогодні мова йде тільки про становлення системи безперервної освіти і про потенційні можливості цієї системи, з другого – можна констатувати відсутність єдиної виховної концепції, що об'єднала б усі етапи освітньої діяльності. Важливим є також інтегрованість виховної, наукової і навчальної діяльності різних етапів освіти в єдину систему в рамках комплексів, що здійснюють безперервну освіту.

Таблиця 1

Оцінка експертами складових виховної роботи у вузі

Складові виховної роботи у вузі	О цінка 1	О цінка 2
Навчання “під одним дахом” усіх ступенів освіти	4	4, 5
Шефство студентів над учнями	3	3
Проведення спільних виховних заходів	4	4, 5
Педагогічна практика студентів у школі	3, 75	4, 5
Реалізація програм з усебічного фізичного виховання й охорони здоров'я, екологічного вихованню	4	5
Реалізація можливостей самовиховання	4	5

Одним із провідних напрямків освітньої реформи в Україні є гуманізація і гуманітаризація освіти (насамперед вищої), оцінка якої різна в сьогodнішній літературі. Навчальні курси в системі безперервної освіти мають не тільки послідовність та інтегрованість, але й виконують завдання щодо формування продуктивного мислення, розвитку інтелектуального потенціалу особистості, становлення способу логічного аналізу й обробки інформації. Процес гуманізації освіти розглядається в сукупності його складових частин, а саме: гуманізації змісту, методів і цілей освіти.

Механізмом гуманізації освіти є здійснення педагогіки партнерства, або педагогіки співробітництва, під якою розуміється здійснення педагогічної діяльності на таких принципах: зміна відносин учитель – учень зі статусно-ієрархічних на рівноправно-партнерські; розвиток в тих, що навчаються, індивідуальних здібностей, об'єктивної самооцінки, усвідомлення права на власну позицію; єдність процесів навчання і виховання. Гуманітаризація освіти є одним із найважливіших механізмів гуманізації, за допомогою якого відбувається вплив безперервної освіти на соціалізацію особистості. Гуманізація освіти розглядається також з погляду тих тенденцій, що визначають сьогodні розвиток будь-якого суспільства, а саме: глобалізації та інформатизації. Наведені дані соціологічного дослідження свідчать, що глобалізація має вже досить важливий, хоча поки що латентний вплив на соціалізацію особистості саме через освітню діяльність.

Інформатизація освітньої діяльності не є засобом подолання суб'єктивних чинників комунікації і не повинна розглядатися як альтернатива безпосередньої взаємодії суб'єктів освітньої діяльності. Основна мета запровадження інформаційних технологій – активізація пізнавальної активності учнів, поліпшення її характеристик, розширення можливостей реалізації пізнавальної активності і практичного застосування знань, оптимізація прийняття управлінських рішень, адже

освітнє середовище розглядається як взаємозалежна система трьох елементів: навчання, викладання і управління. Дослідження інформатизації освіти набуває певного сенсу, тому що людина і суспільство щорічно стикаються з оновленими і новими знаннями і технологіями, інструментами і матеріалами, вимогами до якості виробничої діяльності, способами передачі інформації, а також з новим соціокультурним середовищем. Таким чином, безперервність освіти є чинником, що забезпечує успішну соціалізацію індивіда в інформаційному суспільстві, а, отже, інформатизація освіти стає необхідним механізмом, за допомогою якого система безперервної освіти формує особистість у процесі соціалізації.

Інформаційно-комунікаційні технології в системі безперервної освіти виконують такі функції: технологічну, комунікаційну, аналітичну, статусну. Таким чином, перехід до інформаційного суспільства, а отже, до нового, інформаційного типу мислення, припускає докорінні зміни й у соціалізаційній структурі особистості. Інформаційний тип мислення є частиною інформаційної культури людини і суспільства і припускає не тільки вміння користуватися інформацією, але і дотримання певних морально-етичних норм.

При розгляді інформатизації освітньої діяльності одержані висновки, які свідчать про виділення позитивних і негативних напрямів упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Аналіз наукових джерел з даного питання дає можливість систематизувати і виділити деякі позитивні та негативні сторони інформатизації освіти, а соціологічне дослідження дозволило виявити, які саме недоліки та загрози інформатизації освітньої діяльності є важливішими з точки зору суб'єктів освіти, вони дозволяють не тільки критично переосмислити використання інформаційно-комунікаційних технологій, але й виділити інформатизацію освіти як один із механізмів впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості, а також запропонувати механізми протистояння.

Одним із критеріїв становлення системи безперервної освіти є створення освітніх модулів, що поєднують у собі різні ступені і рівні освіти. Сьогодні в Україні з різним ступенем успішності функціонує ряд таких освітніх об'єднань. Одним із найпоказовіших прикладів є Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія", що є експериментальним майданчиком Міністерства освіти і науки України з відпрацювання нового освітнього модуля з безперервної освіти. Усі принципи безперервності освітньої системи, описані вище, реалізуються в цьому навчальному закладі.

Проведений порівняльний аналіз поглядів суб'єктів управління та суб'єктів реалізації в системі безперервної освіти показав значний збіг їх оцінок і думок, що свідчить насамперед про позитивний розвиток системи безперервної освіти загалом. Проте деякі розбіжності свідчать про наявність теоретико-методологічних та практичних питань, що потребують наукового розв'язання та подальшої науково-практичної роботи.

У Висновку дисертації підбито підсумки розробки теоретико-методологічного підходу до вивчення впливу безперервної освіти на процес соціалізації особистості; узагальнено уявлення про сутність, структуру, мету та функції безперервної освіти та соціалізації, що створюють систему формування особистості; визначено механізми впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості; підбито підсумки проведених та використаних соціологічних досліджень; намічено перспективи використання даних розробок для функціонування освітньо-виховних модулів безперервної освіти.

Теоретико-методологічні принципи дослідження впливу системи безперервної освіти на процес соціалізації особистості доцільно розглядати з позиції об'єднання різноманітних соціологічних підходів за допомогою інтегрального поняття формування системи соціальних "Я" особистості. Адекватне розуміння впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості неможливе без попереднього визначення основних характеристик зміни освітнього простору. Аналіз і узагальнення наукової літератури дозволили розкрити сучасне розуміння безперервної освіти як можливості одержувати освітні послуги у будь-який момент життя та можливості постійно, системно та ґрунтовно включатися в освітню діяльність за допомогою механізмів самоосвіти тощо. Основною метою цього процесу є постійне самовдосконалення особистості, її розвиток та ефективне функціонування у соціальному середовищі, що постійно змінюється.

Запропонований підхід ґрунтується на проведеному співвідношенні цілей, функцій, структури безперервної освіти та соціалізації особистості на підставі пересікання освітнього та соціалізаційного простору, наявності певних етапів у структурі цих процесів, виділення та класифікації агентів соціалізації за різними підставами та визначення місця безперервної освіти у наведеній системі класифікації.

У роботі пропонуються механізми впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості, а саме: виховання, гуманізація та гуманітаризація освіти, інформатизація освітньої діяльності. Наведено отримані в результаті емпіричного аналізу нові дані щодо уявлень про безперервну освіту, особливості її становлення і розвитку в сучасних умовах українського суспільства. Проведене дослідження дає можливість порівняти уявлення про функціонування безперервної освіти суб'єктів управління освітою та суб'єктів реалізації. Отримані дані дозволяють зробити висновок про збіг уявлень у цілому та про деякі непринципові розбіжності, що ставлять перед теоретиками та практиками освітньої діяльності нові завдання. В цілому, отримані результати можуть бути використані для підвищення ефективності функціонування освітньо-виховних модулів безперервної освіти та для подальшого дослідження їх розвитку. Подальшого дослідження на підставі зазначених в роботі положень потребує також зворотній вплив соціалізації особистості на становлення системи безперервної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шаронова Н. А. Гендерные аспекты социализации личности / Н. А. Шаронова // Вчені зап. Харк. гуманіт. ін-ту "Нар. укр. акад.". – 1999.–Т. 5. – С. 241–251.
2. Шаронова Н. А. Образование как фактор социализации личности / Н. А. Шаронова // Вчені зап. Харк. гуманіт. ін-ту "Нар. укр. акад.". – 2000. – Т. 6. – С. 90–96.
3. Шаронова Н. А. Непрерывное образование в контексте формирования новой образовательной парадигмы / Н. А. Шаронова // Вчені зап. Харк. гуманіт. ін-ту "Нар. укр. акад.". – 2001.– Т. 7.– С. 124–130.
4. Шаронова Н. А. Сущность социализационного процесса и его механизмы в образовательной системе / Н. А. Шаронова // Вчені зап. Харк. гуманіт. Ін-ту „Нар. укр. акад.” .– 2002.– Т. 8.– С. 113–119.
5. Шаронова Н. Науково-дослідницька робота як чинник підвищення якості навчального процесу / Приватна вища школа України на шляху інновацій: Монографія / Н. Шаронова [Авт. колектив: В.Андрущенко, Б.Корольов, В.Астахова та ін.]; /За ред. В.П. Андрущенко та В.І. Корольова; Акад. пед нук України. Ін-т вищ. Освіти, Харк. гуманіт. ун-т „Нар. укр. акад.”. – Х.: Вид-во НУА, 2005. – С. 191–222.
6. Шаронова Н.О. Духовність, соціалізація і освіта: механізми взаємодії у сучасному суспільстві / Н. О. Шаронова // Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади: Аналіт. розробки, пропоз. наук. та практ. працівників /НДІ “Пробл. людини”. – К., 2000. –Т. 17 – С. 187–189.
7. Шанидзе Н.А. Информатизация образования как фактор влияния на процесс социализации личности / Н. А. Шанидзе // Теорія і практика упр. соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол. – 2004.– №1,– С. 73–79.
8. Шаронова Н.А. Процесс социализации в условиях конфликта социальных институтов / Н. А. Шаронова // Конфлікти в суспільствах, що трансформуються: Зб. наук. ст.(за матеріалами XI Харк. політол. Читань) /Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого та ін. - Х.: Право, 2001.– С. 186–187
9. Шаронова Н.А. Сущность и перспективы развития непрерывного образования / Пл. науч.-метод. семинара и метод. рекомендации / Н. А. Шаронова / Нар. укр. акад. –Харьков, 2000. –12 с.
10. Шаронова Н.А. Социологические исследования диалоговых форм общения в образовательном процессе Н. А. Шаронова // Диалоговые формы общения и познания в образовательном процессе: Материалы науч.-метод. конф. кафедр фак. “Социальный менеджмент”, Харьков, 6 окт. 2000г. / Нар. укр. акад. – Х., 2001. – С. 18.

АНОТАЦІЯ

Шанідзе Н.О. Система безперервної освіти як чинник соціалізації особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за фахом 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2005.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі вивчення становлення системи безперервної освіти як фактора, що впливає на соціалізацію особистості. У дисертації розроблено оригінальний підхід до освіти впродовж життя, яка через певні механізми, нові та традиційні для освітнього простору, справляє безпосередній вплив на соціалізацію особистості впродовж життя. Визначено сучасне розуміння безперервної освіти як можливості на будь-якому етапі життя включатися до освітньої діяльності, здійснювати самовдосконалення і саморозвиток. Виявлено соціальні механізми впливу безперервної освіти на соціалізацію особистості, а саме: виховання, гуманізація та гуманітаризація освітнього простору, інформатизація освітньої діяльності. З позицій зазначеного підходу описано та порівняно структуру процесу соціалізації та безперервної освіти. Описано та класифіковані агенти соціалізації, визначено місце системи безперервної освіти серед них. У роботі наведено дані соціологічних досліджень про уявлення та конкретну реалізацію ідей безперервної освіти, що дозволяє провести порівняльний аналіз між уявленнями різних суб'єктів освітньої діяльності про безперервну освіту та їх оцінкою реального втілення цієї ідеї. Практичне значення результатів роботи пов'язане з можливістю їх використання різними соціальними агентами, владними інститутами, чия діяльність стосується освітнього середовища.

Ключові слова: безперервна освіта, соціалізація особистості, гуманізація, гуманітаризація, виховання, інформатизація освіти, освітній простір.

АННОТАЦИЯ

Шанидзе Н.А. Система непрерывного образования как фактор социализации личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2005.

Диссертационное исследование посвящено проблеме изучения становления системы непрерывного образования как фактора, влияющего на социализацию личности. Предложенный в

работе подход к непрерывному образованию позволяет выявить механизмы, при помощи которых осуществляется влияние на процесс социализации. Преобразования украинского общества вызвали к жизни новые направления в области образовательной проблематики, касающиеся проблем становления и развития непрерывного образования, гуманизации и гуманитаризации всех ступеней образования, взаимодействия социализации и образования как процессов формирования личности. В данной диссертационной работе автор определяет непрерывное образование как влияние всех форм и способов образовательной деятельности на любом этапе социализации личности. Социализация рассматривается как процесс формирования единой, гармоничной и непротиворечивой системы социальных “Я” личности.

В работе показана содержательная сторона понимания концепции непрерывного образования как не только возможность получать необходимые знания в любой момент человеческой жизни, но, прежде всего, согласованность, интегрированность и целостность образовательного процесса, всех его элементов, этапов и ступеней, всех форм, способов и возможностей получать образование на протяжении жизни.

Основным аспектом рассмотрения проблемы в данной работе является описание механизмов воздействия непрерывного образования на социализационный процесс. В качестве таких механизмов предлагаются процессы гуманизации и гуманитаризации всех ступеней образования, воспитание, как традиционный механизм целенаправленного формирования личности.

Одним из таких механизмов рассматривается информатизация образования в связи с переходом к информационному обществу и возрастанием значимости информационных технологий, как в образовательной среде, так и в других сферах жизнедеятельности человека. В данной работе информатизация образования рассматривается как создание информационных технологий обучения любому предмету или научной дисциплине, современное техническое оснащение учебного процесса, создание и внедрение авторских методик преподавания на основе использования всех достижений мировой культуры, науки, техники и применение их в учебном процессе с помощью всех видов информационных носителей.

В работе получены эмпирические данные о представлениях различных субъектов образовательного процесса об идее непрерывного образования и мнениях о ее реализации в конкретных учебных заведениях. Проведен сравнительный анализ данных, полученных от субъектов реализации образовательной деятельности и субъектов управления, что позволило сделать ряд выводов об эффективности работы образовательных модулей непрерывного образования. Предложенный подход имеет практическое значение для деятельности социальных агентов, институтов власти, субъектов образования, чья деятельность связана со становлением и функционированием системы непрерывного образования, воспитания, различных агентов социализации личности.

Ключевые слова: непрерывное образование, социализация личности, воспитание, гуманизация, гуманитаризация, информатизация образования, образовательное пространство.

SUMMARY

Shanidze N.O. Sistem of continual education as a factor of personality socialization. – Manuscript.

Speciality 22.00.04 – special and branch sociology. – National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2005.

The thesis is devoted to the problem of study of the system of continual education formation as a factor that influences on the process of personality socialization. An original approach to continual education that influences directly on the personality socialization during the whole life by means of new and traditional for educational field mechanisms is elaborated in the dissertation. It is determined the modern understanding of continual education as a possibility of joining in educational activity, fulfilling self-perfection and self-development on any stage of life. Social mechanisms of continual education that influence on personality socialization are revealed, among them education, humanization and humanitarization of educational field and informatization of educational activity. From the positions of the given approach the structures of socialization and continual education processes are described and compared. The agents of socialization are described and classified. The place of the system of continual education among them is determined. The data of sociological analyses about the concepts and concrete realization of continual education ideas are given in the work. This allows to make comparative analysis of the ideas of certain subjects of educational activity about continual education and their estimation of the practicable realization of this idea. Practical importance of the work results is connected with the possibility of their usage by different social agents, governmental institutes whose work has a certain attitude toward educational environment.

Key words: continual education (life-long education), personality socialization, humanization, humanitarization, education, education informatization, educational field.

